

արկաններն, կը յաւելու Պ. Շլիման. և այս անտի յայտ է որ այն շփոթութեան մէջ չի կրցանք ընտրութիւն ընել գլխաւոր առարկայից. անանկ որ գտայ վերջէն գլխու երկու մեծագործ զարդեր յոսկւոյ, թագ մը և չորս գեղեցիկ ոսկեայ օղեր մեծարուեստ ճարտարութեամբ յօրինեալ: Բաց ասոնցմէ գտայ դարձեալ 56 գեղեցկաձև օղ, շատ մը պզտի մատանիներ ու կոճակներ »:

Այս ամեն բաներն մի առ մի թուելէն ետքը, կը սկսի Պ. Շլիման գեղեցիկ նկարագրութիւն մ'ընել վերոյիշեալ առարկայից. և մասնաւորապէս կը ճշխանայ թագին, ասպարանջաններուն և օղերուն վրայ, ցուցնելով անոնց արուեստական յարգն և առաւել քան զամենայն անոնց պատմական անկշռելի արժէքն:

Վերջ տալու ատեն իր հետաքրքրական գրութեանը, կը յիշատակէ անդ Պ. Շլիման և իր մէկ գրուածքն որ կը տպագրի արդ'ի Լիբսիա, Տրոյիոյ պեղմանց վրայ. որուն մէջ բաց 'ի նոյն կողմանց աշխարհացոյց մէկ տախտակէն պիտի ըլլան դարձեալ 216 լուսանկար տախտակք, ներկայացնելով իր գտած գանձուն գլխաւոր առարկաները:

Պ. Շլիմանի գտած այս հնութեան ամեն առարկաներն Աթէնք փոխադրուեցան. և կը կարծուէր յառաջագոյն որ ասոնք Պրիամու գանձն ըլլան. բայց Պ. Ռոսքուլոս, ուսուցիչ բանասիրական ուսմանց և հնախօսութեան, որ կատարեց իր ուսման ընթացքն կողղինկայի Համալսարանին մէջ և կը գրտնուի այժմ 'ի Հաննովէր, յայտնեց իր կարծիքն, որ Պ. Շլիմանի մօտերս գտած հնութիւններն և ոչ փոքր յարաբերութիւն մ'ունին հնոյն Պրիամուսի գանձուն հետ, թէպէտ մեծ յարգ ու կշիռ ունին և կը զերազանցեն քան զվերջին ժամանակներս եղած ամեն գիւտերն: Պրիամու գանձուն չի վերաբերելուն գլխաւոր պատճառն այն է որ այս հաւաքածուին զանազան մասերն յատկացնող զարդերն կը պակասին: Եւ անդ ուր կը կարծէ Պ. Շլիման բուի մը

պատկերն տեսնել, ուրիշ բան չէ բայց եթէ երեք կէտ զորս կը համարին ա կենդանւոյն երկու աչքերն ու կտուցն:

Ըստ կարծեաց Պ. Ռոսքուլոսայ պէտք է որոշել տակաւին թուականն որուն կը վերաբերին այս ամեն առարկաներն. միայն ոսկւոյն արժէքն գրեթէ 100,000 ֆրանքի կը հասնի: Կը յաւելու Պ. Ռոսքուլոս որ Պ. Շլիման միտք ունի այս գանձն Աթենքի Համալսարանին շնորհել, թէ որ յունական պետութիւնն թոյլ տայ իրեն հետազօտութիւններ ընել հնոյն Միկենայ աւերակաց մէջ:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՑԵՂՔ. — Աշխարհիս մէջ բազմաթիւ և ամենէն աւելի տիրողն լատինացիէն է, ըստ այսմ փիճակագրութեան.

Լատին ցեղ. — 36,000,000 Վաղդիացիք, 26,000,000 Իտալացիք, 2,200,000 Պելճիացիք, 800,000 Զուիցերացիք, 4,500,000 Բորդուգալցիք, 8,000,000 Ռումինիացիք, 1,000,000 Քանատա — Վաղդիացիք, 11,000,000 Պրէզիլիացիք, 32,000,000 Սպանիա — Ամերիկացիք.

Բոլորին գումարն 159,000,000:

Սլաւոն ցեղ. — 80,000,000 Ռուսք և 25,000,000 Սլաւք 'ի Բրուսիա, Սլաւորիա և 'ի Թուրքիա.

Բոլորին գումարն 105,000,000:

Անգղիական կամ Կելտա — գերմանական ցեղ. — 31,000,000 Անգղիացիք, Սկոտլանդիք ու Իռլանտացիք, 41,000,000 Հիւսիսային Ամերիկացիք, 2,500,000 Քանատա — Անգղիացիք, 5,000,000 Աւստրալիացիք, և 1,000,000 զանազան տեղ գրուած նոյնացեղ ժողովուրդք.

Բոլորին գումարն 78,500,000:

Գերմանական կամ սքանտինուեան ցեղ. — 40,000,000 Գերմանացիք, 9,000,000 Աւստրիա — գերմանացիք, 6,000,000 Հոլանտացիք և Ֆիլամինիք, 1,800,000 Զուիցերա — գերմանացիք, 8,000,000 Աքանտինաւք. Բոլորին գումարն 64,800,000:

ՆՈՐ ՀՐԱՐՈՒՂԻ Ի ՁԻԼԻ. — Ներկայ տարւոյս Բեդերմանի Աշխարհագրական տեղեկութեանց առաջին թերթին մէջ ընթերցաւ 1872 ամին յունիս և յուլիս ամսոց մէջ 'ի Չիլի պատահած նոր հրաբուխի մը համառօտ ստորագրութիւնը:

Այս հրաբուխը զոր կոչեցին Լոճէլ, տե-

դի ունեցաւ յԱրաբոնիա՝ Վիլարիբա հրաբխին մօտ։ Բաժակէն ահագին քանակով աւաղ գուրս ժայթքեց, ձգելով 3 և 4 մղոն հեռաւորութեամբ դէպ 'ի հիւսիս։

Այս աւաղը որ բաղկացեալ էր հրաբրդխային ապակւոյ թափանցիկ մասունքներէ, անկիւնաձև ու կանաչանման էր։ Պ. Ֆիլիբրի 'ի Սանդիակոյէ, կը պատմէ որ գրեթէ ամբողջ 1½ օր ուժգին հով մը՝ մղեց 'ի հարաւոյ 'ի հիւսիս մինչև 'ի Սանդիակոյ՝ առջինէն աւելի մեծ աւաղոյ քանակ մը մթնագոյն։ Լաւան հեղեղօրէն տարածեցաւ չրջակայ կողմանց վերայ մեծամեծ զոհեր ընելով, և արգիլեց Քերէ գետին ընթացքն, որ ստիպուեցաւ լայնածաւալ լճակ մը ձևացնելու։

Մասնաւոր մտադրութեան արժանի է որ այս նոր հրաբուխը անցեալ տարւոյն Վեսուվի համբաւաւոր բորբոքմանէն քանի մը օր ետքը բացուեցաւ, մինչդեռ առաջ ամենևին անձանօթ էր։

ՉԾԵՌ ՄԸ Ի ՆՈՐ-ՉԵՄԼԵԱ. — Խնդիր էր 'ի մէջ ուղեւորաց և հետալուծից թէ արդեօք կարելի՞ է ձմերել 'ի Նոր-Չեմլեա. բայց լուծուեցաւ խնդիրն 'ի մեծ օգուտ գիտութեան, որ պիտի կարենայ ձմեռնային եղանակի մէջ ալ շարունակել իր հետազոտութիւններն և քննութիւնները։

Իսկ խնդիրը լուծողն ելաւ Պ. Սուհլ (Suhl), որ օրինակաւ իւրով հաստատեց թէ Նոր-Չեմլեայի ձմեռնային կլիմայն ամենևին չի վնասեր մարդկային առողջութեան։ Այս եռանդուն ուղեւորն կազմեց իր առանձին զրամովն ութ անձանց որսորդաց արշաւանք մը, որոնք փորձ էին ամեն տեսակ աշխատանաց և վարժք սաստկութեան կլիմայից։ Առին հետերնին 24 լիպրէ թէյ, նոյնչափ քանակ չաքար, տակառ մ'օղի, տակառ մ'ալքօօլ, ուրիշ պիտոյից նիւթեր և գեղեր։ Բոլոր այս անձինքը ամբողջ ձմեռը նոյն կղզին անցուցին, և գարնան դարձան Արխանկէլ ողջ և առողջ։ Մէջերնէն մէկը միայն մեռած էր, պատանի մը ութ և տասնամեայ, այլ ոչ կլիմային սաստկութենէն։ Ասիկա փայտ ժողովելու համար գուրս ելած ըլլալով, գիշերը չի դառնար, և ընկերքը կը գտնան զինքը գետնոյ վրայ յորսայս անկեալ՝ ժողոված փայտակուտին մօտ, իրենց սովորական բնակութեան տնակէն քիչ հեռու։ Գուրս ելած ժամանակ ողջ և առողջ և լաւ պատսպարուած էր, ուստի հաւանաբար կարծուեցաւ թէ կաթուածահար եղած ըլլայ։

Կերակրոյ ամենևին նեղութիւն չէին ունեցած, որսալով 150 սրավար եղջերու։

Ընդհակառակն պակասեցաւ իրենց հանդերձ ամենայն չափաւորութեամբ օղի և ալքօօլ։ Իրենց որսորդութեան արդիւնքն եղաւ սրավար եղջերուաց մօրթն, 10 տակառաչափ ճարպ, սպիտակ արջու մօրթ, և ուրիշ մէկ քանի ծովային կենդանիներ։

Որսորդք եթէ այս արշաւանքն կրկնելու համար պայման ուղենան դնել, այն պիտի ըլլայ պայմանն որ ընտանեօք երթան։

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՄՈՆԿՈՒԿԱ. — Պ. Նէյելիաս (Ney Elias) վերադարձաւ 'ի Լոնտօն, յետ 'ի գլուխ տանելոյ իր հետաքրնին ուղեւորութիւնն Մոնկոլիոյ զլխաւոր կողմերը, որ տեւեց 1872 տարւոյն յուլիս ամսէն մինչև 1873 տարւոյն յունուար ամիսը։ Մեծանուն ուղեւորն Փէքինի սովորական ճամբան չի բռնեց, այլ խոտորեցաւ յարեմուտս կոյս, ընդ մէջ կտրելով յարեւելից յարեմուտս չինական թաթարստան անուանեալ երկրին հիւսիսակողմը։ Լէնկթիմուրի հռչակաւոր մայրաքաղաքին՝ Քարաքորումի մօտերէն անցաւ, վասն զի հաւանական կարծեօք կը համարուի թէ այն կողմերն եղած ըլլայ. բայց ամենևին չի տեսաւ անոր աւերակացը հետքը, և ոչ ո՛ր և է նշան այն կործանեալ յիշատակաց քաղաքին։ Շարունակելով իր ճամբան հետաքրքրական դիտողութեամբ, հասաւ վերջապէս 'ի Սիպերիա։

Այս ականաւոր ճանապարհորդին տուած տեղեկութիւններն թէպէտ գեղեցիկ ու հետաքրքրական են, բայց ոչ այնքան ճշիւ, յուզեալ ըլլալով այն երկիրն ուր պարտեցաւ, չինական Քանա-սու գաւառին մահմետականաց կրօնական խռովութեամբն, որ հասած էր և 'ի Մոնկոլիա, և կը սփռէր ամենուրեք ահ, մահ և կոտորած։

Իր ճանապարհորդութեան արդեանց տեղեկութիւններն կարգացուեցաւ տարւոյս մայիսի 12ին գումարուած Լոնտօնայի աշխարհագրական ընկերութեան ժողովոյն մէջ. և կը պարունակէր կարեւոր տեղեկութիւններ նոյն երկրին լայնութեան, երկայնութեան, մագնիսական փոփոխութեան և ծովուն մակերեւութէն ունեցած բարձրութեան վրայ. որոնք կրնան մեծապէս օգտակար ըլլալ աշխարհագրական գիտութեան։

Եւ այն ժողովքին մէջ ցուցուեցաւ թէ ինչպիսի մեծ յարգ ունի այսպիսի արագ արշաւանք մը այնպիսի երկիր՝ զոր ոչ ոք Եւրոպացի տեսեր էր յետ Մարգոյ Բոլոյի. վասն որոյ և ընկերութիւնն չի զլացաւ իրեն անդամ այսպիսի ճարպիկ ուղեւորի մը ոսկեայ միտալ ընծայելու։

ՖՈՐՄՈՋԱ ԿՂԶԻՆ . — Լոնտոայի աշխարհագրական ընկերութեան վերջին գումարմանց միոյն մէջ կարդացուեցաւ Ֆորմոզա կղզւոյն ներքսակողման մէկ նկարագրութիւնը, ուր ճանապարհորդեցին վերջերս Պ . Թոմքսոն (Tompson) և Պ . Մաւել (Mawel). և միջամուխ եղին մինչև 'ի մեծ չրդթայս լերանցն որք հատանեն զկղզին 'ի հիւսիսոյ 'ի հարաւ : Պ . Թոմքսոն ցամաք ելաւ կղզւոյն հարաւային արեւմտեան կողմը, և անտի յառաջեց մինչև Թայնվանֆու, որ ծովեզերեայ քաղաք մ'է 70,000 բնակչօք : Հոնկէց ալ մեկնեցաւ երկրին ներքսակողմը նորանոր քննութեանց և հետազօտութեանց համար :

Կղզւոյն արեւմտեան կողմը՝ բնակեալ 'ի չինական գաղթականութեանց, շատ լաւ մշակուած է մինչև չափ մը հեռաւորութեամբ յափանց ծովու, և կալուածներով ու գեղերով զարդարուած : Յառաջելով դէպ 'ի խորերը, լերինք կը պատեն զերկիւրը, որուն կենդրոնական մասը, ինչպէս նաև բոլոր արեւելեան եզերքը գրաւած են վայրենի բնակիչք տեղւոյն, որոց ծագումը 'ի Մալացւոց է : Կենդրոնական լեռները անտառախիտ են, որոց գագաթունքը կարծես իրարու վերայ հեծած են : Թոմքսոնի տեսած լերանց մէջ ամենէն բարձրն Մորրիզոն լեռն է, որ 11,000 ոտնաչափ 'ի վեր բարձրանայ քան զմակերեւոյթն ծովու :

Հեղեղաց բռնութիւնն խորունկ փոսեր բացած են սեպացեալ քառաժայռից վերայ : Ափունքներն ծածկուած են արեւագարձային երկրի տունկերով, և կ'ընծայեն այցելուաց մեծութեան և գեղեցկութեան հիանալի տեսարան մը :

Այս երկու ճանապարհորդքն հասան Բա-ա-Հ-լիան անուն գեղ մը, որոյ բնակչաց խօսած լեզուն մեծ նմանութիւն ունի Սինկաբուրի Մալացւոց լեզուին հետ : Վայրենիներն կորովի, մարմնեղ, միանգամայն և աւաղակաբարոյ են : Ճանապարհորդքն հեղեղի մը ցամաքեալ յատակին վրայ հողածխոյ հետքեր տեսան, որ կը ցուցնեն թէ ինչպէս տարածուած է կղզւոյն ամեն կողմը այս այրելի մարմինը, որ հիմա այն աշխարհաց տուրեւառիկ վաճառականութեան շահաւոր ու գլխաւոր նիւթն է :

ՍԱԽԱԼԻՆ ԿՂԶԻՆ . — Սախալին կղզին կը բարձրանայ Ամուր գետին բերանը, զոր ընդ մէջ հատանեն շղթայք լերանց անտառախիտ գագաթամբք : Ունի կղզին այլ և այլ գետեր և մէկ քանի լիճեր : Արեւելակողմը պղտի բլրակներ ամբառնան, որոց վերայ մարդաչափ բարձրութեամբ տեսակ

մը խոտ կը բուսնի : Իսկ հարաւակողմը կղզին յերկուս թերակղզիս կը բաժնուի :

Մառոց աճումը հիանալի է, կլիմայն բարեխառն ամեն եղանակի մէջ, անանկ որ կղզւոյն արեւելեան ծոցը ամենեին չի սառիր : Նոյեմբերի մէջ կը սկսի ձիւնել, իսկ մայիս ամսոյն մէջ բոլոր ծառերն տերեւազարդ պերճացեալ են :

Կայ կղզւոյն մէջ կենդանեաց մասին՝ արջ, աղուէս, սամոյր և ջրչուն . որոց մորթն շատ յարգի բլլալուն, կը փոխանակեն մասնաւորապէս ճարոնաց հետ . իսկ ափանցը վերայ կայ բազմութեամբ ծովահորթ, պալենայ, և առաւել քան զամենայն աղկեր ձուկն : Միայն այս ծոցին մէջ յորում՝ ճարոնք ձկնորսութիւն կ'ընեն, և 44 էն աւելի ձկնարան չինած են բռնած ձուկերն չորցընելու համար :

Իսկ հանրաց նկատմամբ բաւական է նշանակել միայն երկրին ածխաբեր խաւերն, զորս 'ի լոյս հանեց Որլոֆ երկրաբանն . որք շատ ընտիր են, մինչև կարենալ մրցիլ անգղիականաց հետ :

Կղզւոյն մէջ կան երեք ցեղ մարդկան, որոնք ընդհանրապէս լերանց վրայ կը բնակին և ձկնորսութեամբ ու որսորդութեամբ կ'ապրին, և մէկմէկէ աւելի կամ նուազ խժաբարոյ են :

Կղզւոյն հարաւակողմը 52 գեղ կը համրուի աւելի քան 2500 բնակչօք . ուր կանայք իբրեւ ոչինչ համարուած են, բազմակնութիւնն իբրեւ օրէնք զօրացած բլլալով երկրին մէջ . այս կողմերս կը տիրէ աչաց ու չրթանց տեսակ մը հիւանդութիւն :

Տեղաբնակքն ձուկէն զատ ուրիշ բան չեն ուտեր, որք թարմք են ապրիլէն մինչև ցնոյեմբեր ամիս, և աղեալ տարւոյն բոլոր միւս ամսոց մէջ : Բրինձէ տեսակ մ'ըմպելիք ունին, զոր բերել կու տան 'ի ճաբոնէ, և կը համարին զայն իբրեւ անդեղայ ընդդէմ ամենայն հիւանդութեանց : Ճարպիկ ու յանդուգն նաւորդք են, բայց չեն կրնար յառաջել յափանց աւելի քան զհինգ մղոն, նաւերնին շատ տկար բլլալուն : Չմեռը բալխիր կը գործածեն լծեալ 'ի շանց :

Կրակապաշտք են իբրեւ զՊարսս, և պաշտօնատարք լուսնի . չունին կուռք, բայց երկրպագեն կաղնւոյ, և սնոթիապաշտք առաւել քան զչափ : Հիւրընկալք են առաւել քան որչափ կարծեմք, և ունին սովորութիւն ծխելոյ, և ծխախոտն բերել կու տան 'ի ճաբոնէ :

Բոլոր կղզւոյն օտար երկիր զրկուելու բերքերն կը ժողովին 'ի Սիրակուզիէ, քաղաք յարեւմտակողմն կոյս, ուր կու գան յունիս և յուլիս ամսոց մէջ Ամուրի, Ման-

չուրիոյ և ճարոնի վաճառականներն ու կը տանին:

Ուստիոյ տէրութիւնն մօտ ատեններս պաշտօնապէս տիրեց բոլորովին այս կղզւոյն, համարելով թէ Հիւսիսային Ամերիկացիք միտք ունին առ այն: Երկու բերդ կառոյց կղզւոյն երկու ծայրերը, և մտուց անդ ցորեան և ուրիշ կենաց պիտոյից նիւթեր. և մասնաւոր աշխարհագէտ մարդիկ խաւրեց որպէս զի կղզւոյն աշխարհագրական ձևն առնուն:

ԱՍՈՐԵԱՆ ԿՂԶԻՔ. — Ասորեան կղզիք որ ինն են թուով, կը բարձրանան 'ի մէջ Ովկիանու, և գրեթէ հաւասար հեռաւորութիւն ունին յԵւրոպիոյ, յԱւերիկոյ և յԱմերիկոյ: Հին ատեն ծանօթ էին այս կղզիներն Կարքեդոնացւոց. բայց յետ բազում դարուց Կոնստանդնուպոլս վերջ դարձեալ ծանօթացուց յամին 1432 և անուանեց Ասոր (Asore), հօն եղած բազէից բազմութեանը համար, վասն զի լուսիտացիք ասոր կ'անուանեն այդ թռչունը: — Այս կղզեաց կլիմայն բարեխառն է, և ձմեռ ատեն միայն կը նստի ձիւն լեռանց գագաթը. կը պլուզաբերէ երկիրը ցորեան, ազնիւ գինի և առատ պտուղ. ծովն ալ կուտայ ոստրէ, և բազում աղդ ձկանց:

Սան-Միկէլ, որ Ասորեաց մէջ ամենէն հարուստն, վաճառաչա՛ն և հետեւաբար գլխաւոր կղզին է, նարնջի մեծ առուտուր ունի ընդ Անգղիոյ, անանկ որ տարին գրեթէ 240,000 արկղ նարինջ կը խաւրէ, իւրաքանչիւր արկղն 7 կամ 800 նարինջ բովանդակելով: — Բայ ասկէց կը խաւրէ դարձեալ ամեն տարի 130 կամ 140,000 հարիւրալիտր ցորեան. ուստի վաճառականական աշխարհին մէջ ըստ բաւականի կարևոր կէտերէն մէկն եղած է: Բոնդա Տելկատա՝ որ կղզւոյս վաճառականութեան կենդրոն գլխաւոր քաղաքն է, 15,000 բնակիչ միայն ունի. որուն մօտերն կ'իյնան Ֆուրնաս անուն հովտին հռչակաւոր ջերմ աղբիւրներն:

Միւս Ասորեան կղզիներն են Ֆայալ, յորում կայ ամուր բերդ, նաւահանգիստ չահաստան, վանորայ, և հոյակապ եկեղեցիք: Ետքը կուգայ Բիքոյ կղզին, յորում կայ գրեթէ 800 ոտք բարձրութեամբ հրաբլիսային կոնաձև լեռ մը, որ հիմա չիջեալ է: Իսկ միւս կղզեաց անուններն են Դէր-շէյրա, Գուէրվոյ, Ֆլորէս, Կրաչիուլա, Ս. Գէորգ:

ԲԱՐԱԿՈՒԱՅ. — Բարակուայի բնակիչն է 251,196 հոգի, որոց 176,000 բնիկ Բարակուացիք են, և 35,196 օտարականք: Ասունցհիոն կամ Վերափոխումն, որ իշխանանիստ մայրաքաղաքն է, ունի 17,890 բնակիչ: Տեսնելով այս սակաւամարդ բնակչաց թիւն, անհաւատալի թուի մեզ որ Բարակուայի բնակիչը յառաջ քան զվերջին պատերազմունս՝ 1,400,000 եղած ըլլայ, վասն զի պատերազմը որչափ ալ երկարատե ու արիւնահեղ ալ եղած ըլլայ, անկարելի է որ երկիրն այնչափ մարդ կորսնցունէր:

332 ՏԱՐԻՈՅԸ ԸՄԲԵԱՄԱՐՏԸ. — Վերջերս գտնուեցաւ Կապուայի մէջ այն անօթը որ 'ի վարձ տրուեցաւ Քրիստոսէ առաջ 332 տարւոյն ըմբշամարտ խաղացողաց յաղթականին յԱթէնս: Նոյն անօթոյն քով կար դարձեալ մարդու մը ոսկորոտիքը որ կը կարծուի թէ Աթենացի յաղթականին ոսկորոտիքն ըլլայ:

Այս անօթը պարզ հողէ սափոր մ'է նկարներով զարդարուած, որուն մէկ երեսին վրայ կայ Պալլաս աստուածուհին երկու սեանց մէջ կեցած, սլաք արձրկելու դրից՝ մէջ: Իսկ միւս երեսին վրայ կը տեսնուի ըմբշամարտաց խումբ մը, պատանի մը որ կը դիտէ կռիւը, միջնորդ իրաւուն տիր մը, և ծերունի մը ձեռքը գաւազան բռնելով: Վերը գրուած է 332 ամին Աթէնքի իշխանին անունը և այս խօսքս. վարձ Աքենայ: